

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ
СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 07-411 групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна
робота» (соціальна педагогіка)

Альона ХИЖНЯК

Керівник: к.пед.н., доцент Володимир ГУРІЧ

Рецензент: к.псих.н., доцент Іван КРУПНИК

Херсон – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	6
1.1. Аналіз призначення та змісту сімейних форм виховання...	6
1.2. Правові основи функціонування сімейних форм виховання в Україні.....	10
1.3. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду соціальної роботи з підтримки сімейних форм виховання.....	15
РОЗДІЛ 2. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	28
2.1. Сучасні технології соціальної роботи зі сімейними формами виховання.....	28
2.2. Перспективи розвитку сімейних форм виховання в Україні	34
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. У психології, соціології, соціальній роботі сім'я визнана одним з головних чинників соціалізації дитини, її становлення як майбутнього сім'янина, у цій соціальній групі закладається підґрунтя для власної моделі сімейних стосунків. Розвиток сімейних форм виховання різного типу – прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу – регулярно визнається пріоритетним напрямом державної політики у сфері забезпеченні інтересів дитини та соціальної підтримки сімей.

У кожній цивілізованій країні сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – це законодавчо визначені форми організації життєзабезпечення таких дітей. Вони передбачають наступні форми та заходи утримання та виховання в сім'ї для забезпечення її розвитку та соціального захисту: догляд, виховання, корекцію та компенсацію розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних життєво важливих потреб, захист майнових і житлових прав дитини, яка залишилася без батьківської любові та опіки.

Для забезпечення якісного функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу важливим елементом підготовки прийомних батьків, батьків-вихователів є навчання з метою підвищення їх виховного потенціалу. Навчання дає можливість їм не лише виважено оцінити власний потенціал щодо виховання прийомної дитини, але й отримати актуальну інформацію про проблеми, які можуть виникнути в родині, та навчитись разом шукати шляхи їх вирішення.

Питання виховання дітей цікавило науковців у галузі сімейного права (В. Гопанчук, С. Індиченко, Л. Короткова, З. Ромовська); нормативно-правові і соціально-педагогічні аспекти забезпечення захисту і реалізації прав і потреб дітей, позбавлених батьківського піклування висвітлено у працях Н.Бутрин-

Бока, О. Карпенко, О. Ноздріна, Ю. Черновалюк та ін.; особливості улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування у суспільстві – В. Борисової, Л. Зілковської, А. Капської та ін.; проблеми навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування – О. Безпалько, Л. Бережна, В. Гаврішко, А. Іванченко, та ін.; окремі аспекти соціального виховання дітей-сиріт – К. Педь, А. Полянничко, Т. Шатохіна, В. Яковенко та ін.; роль соціальних інститутів у вихованні дітей-сиріт – І. Зверєвої, Н. Павлик, Ж. Петрочкота ін. Патронат як форма влаштування та виховання дітей є предметом дослідження науковців Я. Бордиян, Л. Міхеєвої, С. Фурси, Л. Фуштейта та ін.

Зважаючи на вищенаведене, була обрана тема дипломної роботи **«Теоретичні основи соціальної роботи з розвитку сімейних форм виховання в Україні».**

Метою дипломної роботи є проаналізувати теоретичні основи розвитку сімейних форм виховання в Україні.

Для реалізації мети були поставлені наступні **завдання**:

- проаналізувати призначення та зміст сімейних форм виховання;
- проаналізувати правові основи функціонування сімейних форм виховання в Україні;
- охарактеризувати сучасні технології соціальної роботи із сімейними формами виховання;
- здійснити порівняльний аналіз міжнародного досвіду створення та підтримки сімейних форм виховання;
- визначити перспективи та завдання розвитку сімейних форм виховання в Україні.

Об'єкт: сімейні форми виховання.

Предмет: розвиток сімейних форм виховання як завдання соціальної політики країни в теоретичному аспекті.

У даній роботі використано такі теоретичні **методи дослідження**: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, які дали змогу дослідити теоретичні засади функціонування біологічної сім'ї та сімейних форм виховання, проаналізувати сучасні технології соціальної роботи по створенню та супроводженню сімейних форм виховання.

Практична значущість роботи. Результати дослідження можуть бути використані фахівцями соціальної роботи, службовцями та студентами під час вивчення специфіки розвитку сімейних форм виховання в Україні.

Апробація результатів дослідження. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4), та наказом по Херсонському державному університету **Наказ від 16.04.20 20 р. № 376-Д**– Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» або «магістр» (1,4 роки навчання) денної форми навчання у 2019-2020 навчальному році.

Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол № 4 від 05.11.2019 р., № 7 від 14.03.2020 р.), а також опубліковані у вигляді статті «Актуальні виклики соціальної роботи з розвитку сімейних форм виховання в Україні» у підсумковій збірці наукових робіт студентів та магістрантів соціально-психологічного факультету (ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО), Випуск XII, Херсон, 2020, – С._____.

Структура випускної роботи складається зі вступу, двох розділів, 5 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (45 найменувань). Загальний обсяг роботи – 54 сторінки, основний матеріал викладено на 47 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Аналіз призначення та змісту сімейних форм виховання

Розвиток української державності, цілеспрямований процес формування сучасної європейської системи соціальних цінностей неможливий без вивчення власної історичної спадщини, як основи реформування існуючої системи державного управління в системі забезпечення соціальних потреб.

В усі часи в Україні, як і в усьому світі, існувала проблема утримання та виховання дітей, які залишились без батьківського піклування, або потребували спеціальних умов через особливості фізичного чи психічного стану цих дітей. На різних історичних етапах ця проблема вирішувалась відповідно до рівня розвитку суспільних цінностей та світоглядних позицій прогресивної еліти. Розгляд історичних умов формування інституційних закладів догляду та виховання дітей і управління ними дозволив науковцям виявити основні проблеми державного управління в сфері інституційного догляду та виховання дітей, та перспективи їх розвитку на сучасному етапі формування української державності [7].

У період 1998-99 рр. за ініціативою Міністерства України у справах сім'ї та молоді Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про проведення експерименту щодо створення прийомних сімей в окремих регіонах України». У Запорізькій, Львівській, Одеській та Харківській областях, Київській міській держадміністрації, а також Урядом Автономної Республіки Крим були прийняті розпорядження про створення нового інституту – прийомної сім'ї. За його результатами у квітні 2002 року Кабінет Міністрів своєю постановою

затвердив «Положення про прийомну сім'ю». Також була опублікована низка відповідних методичних посібників для соціальних працівників.

У січні 2005 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», і таким чином був зроблений значний крок у перетворенні державної системи опіки над зазначеною категорією дітей на сімейно-орієнтовану. Наразі в Україні існує потреба подальшої розробки державної політики щодо розвитку інституту сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Час показав, що діти, вихованці державних дитячих закладів, не мають досвіду спілкування з оточуючими, їм складно, а часом і неможливо створити свою сім'ю, їм важко адаптуватися до умов дорослого і самотійного життя. Більша частина таких дітей у своєму житті продовжила шлях своїх батьків і вже їхні діти ставали сиротами при живих батьках і потрапляли до інтернатів. Саме тому з 2004 року в Україні пріоритетними формами для влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування були обрані сімейні форми влаштування.

Законодавчу базу щодо вирішення в Україні проблем дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, складають положення Конституції України, Сімейного кодексу України, Житлового, Цивільного, Кримінального, Адміністративного кодексів України, а також норми Законів України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та інші. Для реалізації прав зазначеної категорії населення видані відповідні Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України.

Відповідно до чинно законодавства в Україні наявні чотири юридично врегульовані сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення (удочеріння), опіка (піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. Усиновлення (удочеріння) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визнається всіма

суб'єктами соціальної роботи пріоритетною формою влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Усиновлення з точки зору як соціально-психологічної, так і соціально-економічної, визнається найкращою із всіх існуючих форм сімейного влаштування дитини. Прийняття дитини у сім'ю на правах рідної є єдиною формою влаштування, що має наслідком втрату дитиною статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Такий юридичний факт породжує між батьками (усиновителями) та дитиною взаємні права та обов'язки, які передбачені Сімейним кодексом України для батьків та їхніх біологічних дітей. Дитина має перебувати на обліку як така, яка підлягає усиновленню, і до цього може перебувати у будь-якій формі влаштування: під опікою (піклуванням), у прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу, інтернатному закладі тощо.

Встановлення опіки та піклування є формою влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають, переважно у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Над дитиною, яка не досягла 14 років, встановлюється опіка, а піклування – над дитиною, у віці від 14 до 18 років [11]. Дитина при цьому не втрачає свого статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, тобто має всі пільги, встановлені законодавством. Опікуни чи піклувальники отримують грошові виплати.

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання [5].

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на

виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування [28].

Крім зазначених форм сімейного виховання, Сімейний кодекс України вводить ще одну форму – патронат. Він встановлюється над дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, на підставі угоди із органами опіки й піклування та сім'єю патронажного вихователя. Патронажні послуги оплачуються за угодою з місцевого бюджету, діти не втрачають свого соціального статусу сиріт чи позбавлених батьківського піклування [27].

Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання та створює умови для їх розвитку, надаючи сім'ям, які приймають на виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, матеріальну та соціальну підтримку. За оперативною інформацією з регіонів, станом на 31.12.2017 у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу виховуються 13 692 дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, з них:

- 6 815 дітей виховуються у 1020 дитячих будинках сімейного типу;
- 6 877 дітей виховуються в 3 676 прийомних сім'ях.

Протягом 2017 року 108 новостворених дитячих будинків сімейного типу та 205 прийомних сімей прийняли у свої сім'ї 1 652 дитини, що на 230 дітей більше, ніж у 2016 році; встановлено опіку, піклування над 7 468 дітьми [10].

У 2017 році зросла мережа дитячих будинків сімейного типу. Такий зріст зумовлений завдяки державній субвенції, яка була спрямована місцевим бюджетам на придбання житла для дитячих будинків сімейного типу, соціального житла для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, обсягом 277,7 млн гривень. Слід зазначити, що така субвенція запроваджена вперше в Україні [24].

Завдяки співпраці Міністерства соціальної політики з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у 2017 році придбано 54 житлових приміщень для дитячих будинків сімейного типу

(планується влаштувати 334 дитини) та 468 квартир соціального житла для 579 осіб з числа дітей-сиріт і позбавлених батьківського піклування [4].

Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» за бюджетною програмою КПКВК 2511180 Мінсоцполітики передбачено видатки в загальному обсязі 517,7 млн грн. Виділені кошти будуть спрямовані як субвенція місцевим бюджетам на проектні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, та забезпечення житлом дітей-сиріт, осіб з їх числа. У 2018 році планується забезпечити житлом 763 дітей-сиріт та осіб з їх числа [39].

Стан сімейних форм виховання в Україні на 2019 рік був наступний: розроблено та затверджено у шестимісячний строк план дій щодо створення розвиненої системи сімейних форм виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, поширення практики патронату та наставництва [16].

Розроблено в шестимісячний строк з урахуванням положень Європейської конвенції про здійснення прав дітей законопроект, спрямований на забезпечення скорочення процесуальних строків судового розгляду справ, що стосуються усиновлення, встановлення опіки, піклування, позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав [36].

Таким чином, можна визнати, що розвиток сімейних форм виховання є частиною соціальної політики України, яка має одночасно системний, але постійно змінювальний характер. Нормативні засади впливають і на процес створення та реалізації соціальних технологій роботи [19].

1.2 Правові основи функціонування сімейних форм виховання в Україні

Взаємопов'язаність впливів у системі відносин «родина-суспільство» доводиться тим фактом, що сім'я як одиниця суспільства реагує на його структурні та функціональні зміни, а також і сама певним чином впливає на суспільство. З цього випливає необхідність побудови соціальної політики держави, що спрямована на забезпечення підтримки даного соціального інституту. Водночас сама сім'я у відповідь повинна керуватися не тільки вузько родинними, а й суспільними інтересами.

Метою сімейного виховання є «забезпечення високого рівня освіченості й виховання свідомого громадянина України, здатного на основі життя й досвіду власного народу та досягнень світової науки і культури, врахування національно – територіальних особливостей України здійснювати соціально-економічний розвиток і господарювання в республіці, утверджувати найвищі ідеали гуманістичної культури й демократичних взаємовідносин людей, відстоювати і захищати права, гідність і честь своєї Вітчизни» [21].

Основи принципів та вимог щодо сімейного виховання закладене не тільки в систем моральних норм, але й у системі норм сімейного права, що закріплені Конституцією України, Сімейним та Цивільним кодексами України. Правовідносини між батьками і дітьми регулюються також низкою міжнародних документів та угод, зокрема, Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини, схвалені Генеральною Асамблеєю ООН і ратифіковані Верховною Радою України.

У Конвенції ООН про права дитини (ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 року) зазначено, що кожна дитина має право на життя, батьків і право на особливу турботу й допомогу. Для реалізації даної норми для членів сім'ї – як природного середовища зростання і добробуту дітей та важливого осередку суспільства – повинен бути забезпечений особливий соціально-правовий захист. Серед нематеріальних умов повного і гармонійного розвитку дитини традиційно виділяють фактори сімейного оточення, атмосфери щастя, любові і розуміння. За таких умов родина може підготувати

дітей до самостійного життя у соціумі та виховати їх в душі поваги загальнолюдських ідеалів.

Педагогічне значення Конвенції закладається в тому, що вона закликає батьків будувати взаємини з дітьми на гуманній морально-правовій основі. Лише поважаючи права дитини, можна виховати в ній повагу до прав інших людей та повагу до закону як цінності. Тому сімейна педагогіка повинна будуватися на підґрунті взаємовідносин рівноправних суб'єктів права, а не на основі вимог старших.

Конвенція застерігає батьків від авторитаризму в сімейному вихованні. У випадку жорстокого поводження з дитиною, нехтування її життєвими потребами чи найкращими інтересами, якщо своїми діями дорослі члени сім'ї навмисне чи ненавмисне наносять шкоду здоров'ю чи гідності дітей, відповідні компетентні органи на підставі судового рішення мають право позбавити їх батьківських прав, а дітей відправити на виховання до державних інституцій.

Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей, а також дітей непрацездатних і які потребують допомоги. Матеріальне утримання дітей є необхідною передумовою для забезпечення батьківських прав і обов'язків. Матеріальне утримання дітей – це моральний обов'язок батьків. До матерям і батькам, які не виконують свій обов'язок перед дітьми за їх утримання та виховання, може бути застосована сувора моральна міра – позбавлення батьківських прав. Підставою для такого рішення може послужити жорстоке поводження з дітьми, надання на них шкідливого, аморального впливу, антигромадську поведінку батьків: алкоголізм, наркоманія, проституція, хуліганство, тяжкі психічні розлади [25].

Несумлінне виконання батьківських обов'язків по вихованню дітей не буває безслідною, воно обов'язково відбитися на особистості дитини. У цих випадках органи опіки та піклування здійснюють нагляд, регулюючи відносини батьків, бабусь і дідусів, братів, сестер та інших родичів, якщо складається складна, важка ситуація по вихованню дітей. Для правового вирішення таких

ситуацій, що виникають в нових умовах життя суспільства, використовується Сімейний Кодекс України.

Батьки несуть основну відповідальність за забезпечення у межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов, необхідних для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. «Дитина має бути повністю підготовленою до самостійного життя в суспільстві і вихованою в дусі ідеалів миру, гідності, терпимості, свободи, рівності й солідарності, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй» [10]. З цим міжнародним документом мають бути узгоджені нормативні і законодавчі акти, що регламентують становище дітей в Україні, виховні функції батьків, роль сім'ї у формуванні особистості дитини. Так, правові основи сімейного виховання в Україні ґрунтуються на відповідних статтях Конституції і Закону України «Про освіту». Конституція підкреслює, що «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою». Вона зобов'язує батьків утримувати дітей до їх повноліття і попереджує, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом».

До матерів і батьків, які не виконують свій обов'язок перед дітьми, може бути застосована сувора моральна кара – позбавлення батьківських прав. Причини такого рішення мають чіткий перелік у Сімейному Кодексі, ними може бути жорстоке поводження з дітьми, аморальний вплив на них, антисуспільна поведінка батьків: алкоголізм, наркоманія, проституція, хуліганство, важкі психічні розлади.

Одним з основних принципів виховання дітей в сім'ї, що закріплені законодавством, є надання кожному із подружжя рівних прав і обов'язків стосовно своїх дітей. Це означає, що всі питання життя і розвитку дітей батьки вирішують спільно, ніхто з них не має переваги над іншим. Цей принцип гарантує захист дітей від прояву батьківського егоїзму, слугує базою для об'єктивних, розумних рішень, забезпечує найкращі умови для врахування інтересів дітей [13].

Закон України «Про освіту» слідом за сімейним законодавством визначає відповідальність батьків за розвиток дітей. Вони зобов'язані:

«- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;

- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, повагу до держави і рідної мови, сім'ї, старших за віком, народних обрядів та звичаїв;

- виховувати повагу до національно-історичних, культурних цінностей українських та інших народів, любов до своєї країни;

- сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти, забезпечувати повноцінну домашню освіту;

- виховувати повагу до законів, основних свобод людини» [36].

Таким чином, Закон України «Про освіту» поставив перед сім'єю пріоритетне завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини. Його реалізація можливе за умови гуманного, дитиноцентристського способу життя і думок батьків, регулярного зацікавленого спілкування з дітьми, дотримання загальнолюдських морально-правових норм у поведінці і спілкуванні в сімейному колі.

Отже, основним напрямком сучасної політики соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є розвиток форм сімейного виховання: усиновлення, опіки (піклування), прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу. Вважається, що про ефективність виконання ними педагогічних та соціальних функцій у вихованні дітей свідчить, зокрема міжнародний досвід, результати проведених експериментів на території України по їх запровадженню та праці українських теоретиків і практиків у сфері дитинства. Наразі вже здійснено ряд заходів щодо створення теоретичних основ державної політики для забезпечення права дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, права на виховання та розвиток у сімейному оточенні: створено нормативно-правову базу, яка забезпечує

функціонування сімейних форм виховання; здійснено заходи щодо вдосконалення організаційного забезпечення функціонування системи опіки на дітьми та ін. Зважаючи на те, що цей процес знаходиться на початковій стадії, «існує потреба в аналізі практичної його частини, для виявлення відповідності теоретичних аспектів реальному стану речей в системі влаштування дітей даної категорії» [14].

1.3 Порівняльний аналіз міжнародного досвіду соціальної роботи з підтримки сімейних форм виховання

Система соціального захисту дітей і молоді виступає одним з інститутів реалізації загальної політики держави, чия мета полягає у забезпеченні соціальної стабільності і розвитку суспільства. Для досягнення зазначеної цілі необхідним є наявність ефективного механізму захисту сім'ї, дітей і молоді від соціальних ризиків та інших небезпек. Соціальний захист – це «система юридичних, економічних, фінансових та організаційних засобів держави щодо захисту населення від соціальних ризиків» [11]. Як зазначає В. Закриницька, «повноцінно функціонуюча система соціального захисту сім'ї, дітей і молоді повинна гарантувати:

- 1) гідне соціальне існування дитини, повагу до її честі і гідності;
- 2) максимально повний охват системою соціального простору;
- 3) обґрунтований і законодавчо визначений розподіл соціальних послуг, виплат і пільг в межах створеної системи;
- 4) забезпечення ефективності функціонування закладів соціального захисту» [16].

Відповідно до міжнародного досвіду соціальної роботи, «першочерговим завданням діяльності соціальних працівників/фахівців із соціальної роботи є створення умов для збереження сім'ї для дитини. увага держави, громадськості має бути зосереджена на соціальній підтримці біологічної сім'ї, підвищенні її

спроможності виховувати дитину за одночасного вдосконалення батьківської компетентності» [31, с. 11]. Сімейноорієнтований підхід, що застосовується у соціальній роботі зі сім'ями, ґрунтується на визнанні того, що оптимальний шлях до захисту дитини пролягає через збереження і зміцнення саме її сім'ї. Відповідно, «базовим завданням є гарантування права дитини на безпеку, стабільність і постійність перебування її в рідній сім'ї» [31, с. 22]. При цьому зазначений підхід не обмежується рамками біологічної сім'ї, його мета – гарантії безпечного проживання дитини у стабільній сім'ї незалежно від того, хто входить до її складу.

Перші кроки уряду США у напрямі розбудови державної системи соціального захисту були започатковані у 1920-х роках, коли з'явилися терміни «соціальне забезпечення», «соціальна робота», «соціальна служба». Само поняття «система соціального захисту» включало мережу програм і агенцій, що забезпечують надання соціальної допомоги. Американській моделі соціального захисту вчені надали назву «американський індивідуалізм», а європейській, як протиставлення американській, – «європейський традиціоналізм». На розвиток систем соціального захисту дітей і молоді у зарубіжних країнах значний вплив справила «концепція загального добробуту» [16].

Основними завданнями територіальних соціальних служб по роботі зі сім'ями та дітьми, що існують в багатьох країнах, є наступні: забезпечення збоку держави досягнення сім'єю певного ступеня економічної самостійності; профілактика насильства над дітьми та їх експлуатації; створення і підтримка різних інституційних форм опіки, а також підтримка неінституційних форм, зокрема, в рамках місцевої громади. Так, наприклад, спеціальна установа соціальної допомоги сім'ї і дітям в США пропонує їм наступні види підтримки:

1. Організація спеціальних груп професійного навчання для батьків, допомога по працевлаштуванню.

2. Забезпечення нагляду за дітьми, чиї батьки працюють в денний або вечірній час.

3. Створення при міських центрах здоров'я служб для одиноких матерів.

4. Створення і підтримка служб захисту дітей від насильства в сім'ї.

5. Створення і інспекція дитячих будинків, а також робота з прийомними сім'ями, спостереження за адаптацією дитини.

6. Розвиток служб допомоги дітям в отриманні освіти, допомога батькам у веденні домашнього господарства й ін. [21, с. 48-49]

Програма допомоги сім'ям з дітьми – федерально-штатна, але головну роль у її здійсненні грають органи влади штатів. Допомогу за цією програмою отримують багатодітні сім'ї з низьким доходом, вдови з дітьми, матері-одиначки, розведені жінки, які виховують дітей. У межах продовольчої програми надається допомога бідним матерям з немовлятами до року, надаються безкоштовні шкільні сніданки тощо. Програма Медикейд надає безкоштовну медичну допомогу дітям з бідних сімей. Ці послуги сплачуються за рахунок бюджетних коштів [32].

Вивчення досвіду зарубіжних країн має для України важливе значення для розбудови власної системи соціального захисту сім'ї, дітей і молоді. Кожна з національних систем соціального захисту дітей і молоді в Європі має свої перевірені часом форми, що продовжують розвиватися. Виникає можливість для проведення аналогій, здійснення вже перевірених історією кроків на шляху демократизації національної захисної системи.

Система соціального захисту сім'ї, дітей та молоді в США є складною і досить різноманітною, але її відмінною рисою є децентралізація. Єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального забезпечення у США не існує. Вона утворюється з різного роду програм, регламентованих або федеральними органами, або законодавством штату, або їх спільними зусиллями. Окремі програми приймаються органами місцевої влади [23]. Що суттєво відрізняє США від інших країн, так це надзвичайно велика кількість

приватних (комерційних) соціальних організацій. Вони фінансуються як за рахунок благодійних внесків, надходжень як від приватних осіб, так і урядових асигнувань на окремі програми. Ці організації відрізняються не тільки характером своєї діяльності, специфікою послуг, але й масштабом дій в межах громади, регіону і країни. Основною ланкою в цій системі виступають так звані соціальні агентства. До таких організацій в США відносяться наступні: – Американська служба сім'ї (Family Service America). Це агентство забезпечує громадські зв'язки і освітні програми, виступає спонсором досліджень і публікацій в галузі соціальної роботи з сім'ями, бере участь у формуванні державної і надає рекомендації законодавчим органам про потреби американських сімей [9].

Місцеві підрозділи забезпечують сімейну і шлюбну терапію (особливо для молодих сімей), розробляють навчальні програми, надають соціальні послуги громадам. Так, наприклад, першочерговим завданням Організації з надання послуг сім'ям (Family Service Organization) є надання послуг сім'ї, особливо молодим та багатодітним сім'ям. Лютеранська соціальна служба представляє собою мережу агентств, які надають головним чином допомогу дітям і людям похилого віку. До системи соціального захисту дітей та молоді входять й так звані неприбуткові організації.

У США (до речі як і в Україні) структура державних органів, які займаються соціальною політикою, не є досконалою, як, наприклад, у країнах Скандинавії. Їх головне завдання – здійснення соціальної політики на місцевому рівні. Як і в Україні їх призначення – організація соціальних послуг в межах свого регіону, вирішення питань про надання допомоги на своїй території, інформування про перелік послуг і умови їх отримання, дослідження контингенту претендентів на отримання послуг. Але зазначимо, що у країнах Західної Європи і США повноваження таких органів значно більші, ніж в аналогічних українських структурах. І це також дає підстави для роздумів щодо певної децентралізації в межах системи соціального захисту дітей і молоді.

На основі аналізу міжнародних документів та практик, за думкою Л. Бережної, «можна виділити кілька загальноприйнятих принципів міжнародної політики у сфері забезпечення прав дітей, а саме:

1. Основний обов'язок держави – запобігти вилученню дитини з сім'ї через створення адекватної системи підтримки для сімей з дітьми та соціальних послуг.

2. Якщо дитина втрачає батьківське піклування, держава повинна забезпечити альтернативну опіку (піклування) в громаді.

3. Влаштування дитини в будь-який заклад стаціонарної (інтернатної) опіки на тривалий період часу є крайнім заходом, коли уже всі інші альтернативи вичерпано.

4. Держава повинна забезпечити підтримку й допомогу молодим людям, які виходять з-під опіки, та підготувати їх до самостійного життя.

5. Участь дитини є обов'язковою у плануванні та здійсненні всіх дій щодо її влаштування та виходу з опіки» [5].

У Великій Британії досвід створення прийомних сімей для встановлення опіки та піклування над дітьми починається у 1950-х роках. Поширення набули такі види опікунства і передачі дитини в сім'ю на виховання, як «fostering» і «mainstay». «Mainstay» є доглядом протягом декілька місяців за дітьми 11-17 років до того моменту, поки не налагоджуються обставини і умови життя в рідній сім'ї. Якщо складні життєві обставини подолані, дитина повертається до сім'ї, в іншому випадку оформлюється «fostering». Фостерне виховання передбачає перебування дитини в нерідній сім'ї протягом тривалого часу (до повноліття) в нормальних умовах при збереженні контактів з біологічною сім'єю. Заслуговує на увагу практика фостерного виховання у Великобританії, де функціонують два його види: 1) фостерна опіка над дітьми; 2) приватна фостерна опіка над дітьми. У першому випадку усі функції з організації влаштування покладаються на місцеві органи влади та агентів соціальних служб. Другий вид містить в основі приватну домовленість між батьками та

фостерними вихователями без залучення органів місцевої влади. Оскільки розроблені «Національні стандарти фостерного виховання у Великобританії», чітко регламентована вся процедура для обох типів фостерної моделі виховання дітей.

У Великій Британії відповідно до Акту прав дитини (2000) органи місцевої влади зобов'язані визначити персонального помічника для кожної дитини, яка виходить з-під опіки. Основна його роль – координація виконання індивідуального плану переходу до самостійного життя. Тож, у випадку, коли дитині не можна знайти прийомної сім'ї (як правило це пов'язано з віком або з складною поведінкою дитини), її направляють в дитячий будинок, де утримується від 6 до 20 осіб. Закріплений за дитиною соціальний працівник розробляє індивідуальний план, за яким встановлюється термін та умови завершення перебування і подальша форма влаштування (в інше місце чи в прийомну сім'ю). Існує система короткострокових прийомних сімей, які беруть на утримання дитину на короткий час: декілька тижнів або кілька місяців, доки рідна сім'я дитини не вирішить своїх проблем (хвороба, перебування в лікарні тощо) або доки дитину не направлять на утримання у дитячий будинок або в іншу сім'ю. Довгострокова прийомна сім'я бере дитину на утримання з моменту виникнення необхідності вилучити дитину із неблагополучної родини до часу, коли дитина стає повнолітньою. Існують прийомні сім'ї зі спеціалізацією, які працюють з підлітками з проблемною поведінкою або з проблемами фізичного розвитку, з інвалідністю.

Окремо виділимо таку інституційну форму, як будинки безпеки. Ці установи утримують дітей у «закритому» стані, тобто діти не мають права їх залишати (у такі будинки направляються діти, які становлять загрозу для себе або інших людей). У таких будинках безпеки діти та підлітки не утримуються тривалий час, їх туди направляють на короткий термін. Робота працівників такого будинку спрямована на те, щоб привести дитину у відповідний стан, коли її можна перевести до звичайного дитячого будинку. Слід також

підкреслити, що для направлення дитини до будинку безпеки необхідне рішення суду.

Діти, від яких батьки відмовилися, або які стали інвалідами через необережність батьків, знаходяться у спеціальних прийомних сім'ях, які мають бажання опікуватися такою дитиною. Дітей з вадами направляють у спеціальний дитячий будинок, де створюється своєрідний маленький сімейний колектив, працює медична служба. Певна категорія дітей, враховуючи ступінь їх інвалідності, переміщуються до спеціалізованих інтернатних закладів, де про них будуть піклуватися все їх подальше життя. Існують заклади для утримання дітей та підлітків, які страждають від серйозної затримки розумового розвитку або мають будь-яку розумову патологію. Подібні заклади часто за організаційно-адміністративною структурою є філіями закладів охорони здоров'я, але вони не є лікарнями у звичному сенсі, бо там створена більш сімейна атмосфера, за кількістю колективів дітей та вихователів невеликий.

Досвід розвитку подібної до Великої Британії моделі ефективно впроваджує Угорщина, використовуючи її як механізм поетапного переходу від дитячих будинків та державних шкіл-інтернатів до сімейних форм виховання. З початку процесу деінституціалізації паралельно створювалися державні курси по підготовці традиційних і професійних фостерних батьків. До переваг фостерного виховання відносять:

1. Розширення кола дітей, які отримують наближену до біологічної сім'ї форму виховання, що замінює інтернатну установу.
2. Попередній відбір та професійна підготовка громадян, бажаючих усиновити дитину або створити прийомну родину.
3. Гарантований на державному рівні кваліфікований комплекс програм, що забезпечують супровід родини.
4. Розширення кола суб'єктів, які отримують право на виховання дитини.

Серед тенденцій сучасного розвитку західних систем соціального захисту чітко простежується курс на залучення до вирішення проблем недержавних

інститутів суспільства. Зокрема в більшості розвинутих країн створюються податкові пільги для стимулювання недержавних фондів соціального забезпечення. Саме такий підхід, на нашу думку, є певним орієнтиром і для України. Особливу увагу дослідників привертає так звана Скандинавська модель системи соціального захисту (Швеція, Норвегія, Фінляндія). Соціальне забезпечення як інститут соціального захисту використовується в цих країнах у більшому обсязі ніж у інших європейських країнах.

У скандинавських країнах домінує державна модель організації соціального захисту (за визначеною у цих країнах термінологією «соціальний добробут»). Ця модель включає в себе соціальну політику, яка гарантується і регулюється державою, а також зрівнювальний, загальний характер соціальних пільг та різних видів допомоги. Не дивлячись на схожі риси системи соціального захисту, в різних країнах Скандинавії вони мають свої відмінності за характером і організаційними формами реалізації соціальної політики. Так модель соціального забезпечення Швеції складається з соціального страхування і соціальної суспільної допомоги. Державне страхове управління знаходиться під юрисдикцією Міністерств охорони здоров'я та соціальних справ і відповідає за систему загального страхування. У наш час вся система соціального захисту країни регулюється законом про загальне страхування (діє з 1962 р.), який передбачає три типи дотацій: систему страхування при захворюванні і страхування батьків; систему народних пенсій; систему додаткових пенсій. Існують види додаткової державної допомоги для освіти дітей і молоді.

У Швеції система піклування про дітей пройшла у своєму розвитку два етапи: перший (1940-80 рр.) – закриття дитячих будинків; другий (1990-ті рр.) – залучення сім'ї в роботу установ по догляду за дітьми. Стратегія полягала в тому, що, розробляючи і реалізуючи заходи, необхідно ставити до центру уваги не тільки дитину та її сім'ю, а й одночасно коректувати\нейтралізувати процеси, що виключають родину з громади. Виходячи з цього, персонал влаштував дітей у родини і зосередив свою роботу з дитиною замість дитячого

будинку в домашньому середовищі. Особливостями системи захисту прав дітей у скандинавських країнах є юридична відповідальність місцевих органів влади (муніципалітетів) за підтримку дітей, які вийшли з-під опіки. Зокрема, у Швеції процес деінституціоналізації розпочався із середини 1950-х років, і наразі у 3/4 державних дитячих будинках доглядають не більш 9 дітей одночасно (встановлена максимальна кількість – 20), при цьому термін їх перебування короткостроковий.

Сучасна практика країн Євросоюзу залишає форму інтернатного закладу як державну установу утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, лише як виключний засіб. При цьому державні виховні установи структурно трансформують, зменшуючи в першу чергу кількість вихованців (показник у середньому становить 10-50 осіб на одну установу). За основними світовими стандартами ефективний виховний вплив на дитину в умовах інтернатного закладу може здійснюватись, коли в ньому утримується не більше 20-30 вихованців. За таких умов можна розраховувати на ефективну та якісну підготовку підлітків до самостійного життя.

Сьогодні у західних країнах практично не залишилося дитячих будинків у традиційному розумінні. Перехід від дитячих будинків до безперервного виховання в родині є найважливішою тенденцією сімейної політики у світі. У більшості країн в останні десятиліття постійно спостерігається схожа тенденція: відмова від великих дитячих установ і підтримка дітей в їх природному (сімейному) середовищі проживання. Саме тому розвиваються альтернативні форми виховання дітей, які проживають в державних установах. Для дітей же, які зазнали тяжких психологічних травм та потребують тимчасового або тривалого відокремлення від родини, існує можливість перебування у закладах типу «групових будинків». Внаслідок тривалих зловживань чи недбалого ставлення батьків корекція поведінки таких дітей вимагає інтенсивного терапевтичного втручання, яке може забезпечити мультидисциплінарна команда професіоналів на базі групового будинку. Так,

після направлення дитини до закладу члени команди (до складу якої можуть входити психіатр, педіатр, психотерапевт, соціальний працівник, учитель, дитячий працівник, юрист, інколи – священик та батьки) проводять первинне оцінювання проблем і потреб дитини, на підставі якого для кожної дитини складається план втручання. Орієнтовний термін реалізації такого плану складає три місяці. По закінченні визначеного терміну команда оцінює зміни та результати роботи, після чого приймає рішення про подальшу долю дитини.

Німеччина практикує поєднання у виховній системі функціонування оновлених інтернатних закладів та стимулювання розвитку прийомних сімей. Інтернати та дитячі будинки в Німеччині переважно фінансуються органами місцевої територіальної комуни, існує й фінансування на рівні федерації, а також стимулюється допомога благодійних організацій. Важливим є подолання в німецьких інтернатах фактора колективного утримання. Переважна більшість інтернатних закладів надає кожному вихованцю можливість проживати в одній кімнаті, або ж по двоє. Усі без винятку діти, включаючи дітей з фізичними вадами, отримують освіту в загальних учбових закладах. У німецькому дитячому будинку діти разом із вихователями розписують свій графік на день погодинно кожного дня. Прибирання в кімнатах діти здійснюють самостійно, старші можуть навіть самостійно ходити в магазин та готувати їжу. Так як вони отримують кошти від держави, частиною з них вони можуть самостійно розпоряджатись.

В Австрії на місцевому рівні існують окремі законодавчі акти та програми, спрямовані на захист прав дітей. Як і в багатьох державах Західної Європи, існуючі в Австрії державні заклади опіки за дітьми та молоддю, діляться на наступні типи: 1) «класичні» будинки сімейного типу; 2) будинки допомоги для підлітків; 3) спеціальний будинок для матері і дитини; 4) центр опіки над молоддю закритого типу; 5) центри короткострокового розміщення дітей та молоді. У «класичному» будинку сімейного типу живе до 8 вихованців, з якими цілодобово перебувають соціальні працівники та педагоги. Оскільки у

змішаній групі легше відтворити сімейну атмосферу, віковий і гендерний склад дітей зазвичай різний. Будинок допомоги для підлітків призначений для дітей від 15 років і старше, вони живуть у невеликих групах, присутність соціальних працівників цілодобова. Головною метою цих установ є навчання необхідним життєвим навичкам та підготовка до самостійного життя.

Досвід Австрії, Польщі та Швейцарії демонструє, що збереження державних шкіл-інтернатів (притулків, дитячих будинків) як спеціалізованих виховних закладів відбувається для дітей, які мають певні фізичні або психологічні проблеми та відхилення в поведінці. Тому в системі залишаються лікувальні центри з цілодобовим перебуванням дітей, сімейні дитячі будинки, кризові та дитячі психіатричні центри. У цілому в західних країнах при збереженні інтернатних установ на державному рівні для всіх вихованців розроблені обов'язкові курси «незалежного проживання», по закінченню яких видається державний сертифікат, що свідчить про здатність до соціальної адаптації.

У таких країнах, як Румунія, Угорщина згідно з прийнятими у них нормативними актами на захист прав дитини будь-яка інтернатна установа має бути максимально наближена до створення сімейної атмосфери виховання і в ній не можуть одночасно утримуватись більше 20-30 осіб. І хоча практично у всіх постсоціалістичних країнах такі зміни викликали незадоволення керівництва інтернатних закладів, процес відбувається активно, незважаючи на опір традиційної системи виховання та утримання. Корисним для України може бути досвід Угорщини, де за умов «значного рівня безробіття у сільській місцевості розробляються та успішно втілюються у життя програми стимулювання створення професійних прийомних сімей у сільській місцевості за сприяння міжнародних організацій» [38, с. 114]. Подібні кроки в сільській місцевості вживають і при створенні агромістечок в Білорусі. Є в цій країні, ще й дитяче селище – це один з варіантів дитячого будинку сімейного типу. Побудоване в м. Кобрині Брестської області за підтримки представників

Німеччини, воно складається з 3-поверхових котеджів, де проживають 12 матерів-виховательок і 120 дітей різного віку – від 1 до 15 років.

Досвід Польщі дуже схожий на історію державної опіки в Україні. Упродовж 1950-55 рр. для цієї країни було характерним зменшення росту створення прийомних сімей, чие місце в результаті централізації опікунсько-виховної діяльності посіли державні установи. Але вже протягом 1960-70-х років зростання критики виховання у державних інституціях і збільшення витрат на їх утримання призвело до повернення уваги держави до інституту прийомної (опікунської) сім'ї. У другій половині ХХ – початку ХХІ ст. у Польщі відбувається розвиток нормативно-правових основ функціонування прийомної сім'ї як однієї з основних інституційних форм опіки над дітьми. Така сім'я покликана забезпечити соціально-педагогічні умови виховання дітей, гарантувати належні умови життя і розвитку дитині, максимально наближені до наявних у біологічній родині. Для цього держава взяла на себе обов'язок забезпечення відповідної підготовки потенційних прийомних батьків. Це стає частиною соціальної політики Польщі. Розроблені вимоги до кандидатів на створення прийомної сім'ї, стандарти розміщення дітей у таких сім'ях, визначення умов призначення зарплати прийомній сім'ї, забезпечення матеріальної допомоги, а також розмір оплати біологічних батьків за перебування їхньої дитини у прийомній сім'ї. Тож, слід визнати, що у Польщі прийомна сім'я є важливим соціальним інститутом становлення особистості дитини, що має переваги виховного потенціалу над іншими інституційними формами державної опіки.

Узагальнюючи досвід зарубіжних країн необхідно виділити головні принципи побудови роботи з подолання сирітства:

- надання соціально-правової, психолого-педагогічної допомоги та підтримки сім'ї як головному інституту виховання дитини;

- професіоналізація виховної діяльності, введення спеціальних посад соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів з сімейного виховання;

- створення мережі спеціальних структур, чиїм завданням є допомога сім'ї та дітям.

Таким чином, проаналізувавши досвід європейських країн, можна зробити висновок, що сучасна практика подолання сирітства використовує одночасно різні механізми. При зовнішній схожості практики впровадження політики деінституціалізації практично кожна держава, залучаючи зарубіжний досвід, адаптує його до своїх реалій. Прийомна сім'я традиційно розглядається як найкраща форма переходу від державних до сімейних форм влаштування дитини. Ефективним вирішенням проблеми сирітства визнається превентивна політика, що спрямована на збереження біологічної родини та усиновлення.

РОЗДІЛ 2

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Указом Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» (від 25.08.2015 р.) затверджено основні пріоритети державної політики України з питань забезпечення прав дітей у соціальній сфері, зокрема, збереження сімейного середовища для дитини та запобігання вилученню дитини із сім'ї; продовження реформування системи інтернатних закладів; поступова відмова від інституційного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і перехід виключно до сімейних форм виховання; попередження влаштування дітей із сімей груп соціального ризику в інтернатні заклади, а їх влаштування виключно до сімейних форм виховання; розвиток сімейних форм виховання.

Актуальність завдань розвитку сімейних форм виховання отримала чергове підтвердження 9 грудня 2019 р., коли міністр соціальної політики України Юлія Соколовська на своїй офіційній сторінці у Facebook повідомила, що міністерство соціальної політики протягом двох місяців отримало майже 1000 пропозицій від 170 батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, патронатних вихователів, 42 державних установ і організацій, 3 громадських організацій. Серед першочергових завдань, що зазначені у Програмі діяльності Уряду, знов було зазначено забезпечення виховання кожної дитини у родині, або в умовах, максимально наближених до сімейних.

2.1. Сучасні технології роботи з сімейними формами виховання

Створення та класифікація технологій, що використовуються в роботі з розвитку сімейних форм виховання дитини, залежить від потреб суб'єктів

соціальної роботи, що беруть участь у створенні та функціонуванні сімейних форм виховання.

Дослідники Г. Бевз, О. Безпалько та ін. пропонують такі технології соціальної роботи [3]:

1. Діагностична, що передбачає отримку валідних даних про дитину чи сім'ю, які знаходяться у складних життєвих умовах, екстремальній ситуації. Це діагностика особистості, умов, ситуації, оцінка ресурсів і прийняття рішення про наступні кроки:

- кризове втручання;
- взяття клієнта на соціальну реабілітацію (в притулку, денному центрі соціально-психологічної допомоги, патронаж на дому тощо);
- здійснення окремої роботи з членами сім'ї: корекційної, попереджувально-профілактичної, навчання самодопомози.

2. Проективна, що передбачає пропозицію соціальних послуг клієнту та членам його сім'ї, визначення мети, завдань стратегії реабілітації, вироблення мети і завдань роботи (спільно з клієнтом, з членами його сім'ї – за можливості спільно з іншими фахівцями, причетними до проблеми клієнта). Здійснюється у формі моделювання засобів, методів, прийомів роботи, передбачення можливих труднощів у реабілітації клієнта.

3. Організаторська, що реалізується через залучення фахівців до здійснення соціальної реабілітації (укладення угод, формування групи фахівців з різних спеціальностей для надання допомоги в конкретному випадку). Організація взаємодії між суб'єктами соціальної роботи здійснюється:

- на функціональному рівні (відповідно до спільної мети, конкретних завдань діяльності, через поділ процесу спільної діяльності між виконавцями);
- на міжособистісному рівні між суб'єктами або між клієнтом і суб'єктами соціальної роботи: через нараду, суперечки, дискусії як безпосередня трансформаційна взаємодія (спрямована на зміни в клієнті, його мікро- та макросередовищі);

- на рівні організації: наявність організації (установи) для соціальної реабілітації, керівництва в особі одного з фахівців, наділеного особливими повноваженнями (відповідального за життя і здоров'я людини);

- за простором: в одній установі чи в кількох установах одночасно через створення єдиного соціалізувального простору з безпосередніми особистими контактами між учасниками реабілітації, обміну між ними діями, інформацією, із взаємною перцепцією;

- вироблення плану соціальної реабілітації з урахуванням думки клієнта, пропозицій фахівців, залучених до реабілітації.

4. Практично-діяльнісна технологія реалізується через надання соціальних послуг клієнту на основі:

- кризового втручання для відновлення її стану і соціального статусу;
- «допомоги для самодопомоги» потерпілим для підвищення соціального статусу, подолання агресивності, тендерних стереотипів, самореалізації (в позитивну сторону).

5. Оцінка ситуації і стану дитини-клієнта та прийняття рішення про завдання та зміст програми разом з нею і членами її сім'ї.

Для відновлення функціональних зв'язків сім'ї, стабілізацію та нормалізацію внутрішньосімейних стосунків, зовнішніх взаємин спрямовані середньотермінові технології. Робота зі сім'єю починається, як правило, після заяви одного із подружжя, хоч іноді приводом для констатації серйозних сімейних проблем можуть бути спостереження шкільного чи соціального педагога, дитячого лікаря, що свідчать про негативні психосоматичні наслідки сімейної напруженості для здоров'я дітей. Соціальна робота з такою сім'єю розпочинається з ретельного вивчення заявленої проблеми, про яку подружжя найчастіше має хибне уявлення, ознайомлення з особистісними характеристиками подружжя, їхніми сімейними та шлюбними установками.

Труднощі можуть бути зумовлені різними типами причин. Практики відзначають, що зовнішні ускладнення (матеріально-економічні обмеження,

невпевненість у завтрашньому дні, безробіття тощо), як правило, або загострюють сімейні конфлікти, або ж виявляють істинні їх причини. Негативні риси особистості, у першу чергу істеричність, компенсовані в процесі соціалізації чи самовиховання, під впливом зовнішніх причин можуть знову актуалізуватися і стати причиною постійних конфліктів. Серйозні розходження в сімейно-шлюбних установках можуть залишатися невиявленими досить довго, але в переломні, вузлові моменти розвитку сімейного життя чи під впливом зовнішніх труднощів з'ясується, що подружжя дотримується різних моделей сім'ї (егалітарних чи патріархальних), має різні, що не співпадають, погляди на виховання дітей, емоційні, побутові, фінансові проблеми та ін.

Технології роботи з проблемною у виховному плані сім'єю можна реалізовувати як в соціальних службах реабілітації сім'ї, центрах допомоги сім'ї і дітям, так і в загальноосвітніх закладах. Такі технології, як визначає І. Трубавіна, можуть бути різних рівнів [40, с. 240]. Зокрема, на профілактичному рівні діяльність соціального працівника будується на принципі надання достовірної інформації для самостійного вибору клієнта. Один із шляхів – розробка таких спеціальних програм педагогічної просвіти батьків, які б сприяли запобіганню проблемам у взаєминах дітей і батьків, повноцінному функціонуванню сім'ї. Так, при роботі з сім'єю, в якій у процесі виховання дитини застосовується насильство, доцільно пояснити членам сім'ї згубні наслідки фізичних покарань, а також навести приклади гуманних методів покарання.

На діагностичному рівні виділяють два варіанти діяльності соціального працівника:

- за умов добровільного звернення клієнтів необхідна оцінка життєвої ситуації; у випадку необхідності організація консультації фахівця;
- при недобровільному зверненні рекомендований збір достовірної інформації про сім'ю, організація зустрічі з усіма залученими до проблеми особами, забезпечення зворотного зв'язку.

Обов'язковими етапами діагностики є: збір та аналіз інформації; постановка соціального діагнозу. На даному етапі обов'язково використовуються такі діагностичні методи: спостереження; бесіда; анкета; тести. Також у діагностиці широко використовуються:

а) шкалювання – для визначення результату спільної діяльності з сім'єю пропонується шкала, на якій члени сім'ї відзначають стан своєї проблеми до і після візиту до соціального працівника;

б) карткові методики – набір карт з певним смисловим змістом (любов, ненависть, розлучення, туга). Сім'ї дається завдання розмістити карточки за часом – теперішнє, минуле і майбутнє. Карткові методики дозволяють скласти загальне уявлення про емоційний стан сім'ї, її життєву ситуацію;

в) проєктивні методики – різновид тестів, спрямованих на визначення неусвідомлюваних клієнтом станів (несвідомий потяг, прихована агресія, переживання);

г) асоціативні проєктивні методики, побудовані на словесних асоціаціях, системі незакінчених речень;

д) експресивні методики (засновані на малюванні: малюнок сім'ї, малюнок себе у вигляді рослини, тварини);

е) аналіз документації;

є) метод соціальних біографій – збір інформації про історію життя людини і її сім'ї [12].

Реабілітаційний рівень складається із трьох підрівнів – індивідуального, групового, громади. Реабілітаційна робота рівні з батьками чи з дитиною на індивідуальному використовує декілька технологій:

- консультування, яке відрізняється від технології навчання тим, що значення мають не стільки точні знання консультанта, скільки його ставлення до сутності проблеми, вплив його особистості;

- особливість технології телефонного консультування полягає у відсутності візуального контакту з клієнтом. Оскільки спілкування відбувається

опосередковано (телефон, чат-бот сайта), неможливо використати невербальні засоби спілкування;

- метод «лист-звернення» передбачає повідомлення інформації чи вимоги такої; клопотання з метою захисту прав клієнта; а також лист-привітання, лист-підтримка дій клієнта;

- соціальний патронаж [20].

На груповому рівні кількість учасників групи зазвичай залежить від певної проблеми, що об'єднує людей. Традиційними методами групової роботи в рамках реабілітації є бесіди (у тому числі у формі лекцій), дискусія, диспут та ін. Значення цих форм полягає в тому, що вони допомагають розвивають комунікативні навички клієнта, виявити проблеми та сприяти їх вирішенню. Однією із ефективних технологій групової роботи є тренінг, що може поєднувати в собі різні форми вправ. У ході подібних занять використовується багато з прийомів індивідуальної і групової роботи: міні-лекція, диспут, бесіда, використовуються відеоматеріали, прийоми арт-терапії, ігротерапії, «мозкової атаки» та ін.

Технології соціально-педагогічної роботи з дитячими будинками сімейного типу і прийомними сім'ями не мають принципових відмінностей. Слід враховувати більшу завантаженість батьків-вихователів, що пов'язана з кількістю вихованців, та формальне прагнення або небажання у деяких з них співпрацювати із спеціалістами соціальних служб. Спостереження за адаптацією прийомних дітей протягом першого року до нових для них умов проживання дає можливість визначити деякі особливості проходження цього процесу. Зокрема можна встановити, наскільки високий рейтинг референтності у життєвих ситуаціях, значущих для прийомних дітей (дозвілля, навчання, спільні переживання тощо) мають батьки-вихователі та члени прийомної сім'ї. Для дитини сфера навчання пов'язана передусім із впливом батьків; сферу ж побуту вони сприймають двозначно: з одного боку, як обов'язок, з другого – як можливість спілкуватися з батьками. Батьків-вихователів та інших родичів діти

оцінюють за видами діяльності. Скажімо, сферу емоційних станів і переживань вони співвідносять насамперед з прийомними батьками, особливо з мамою, тому бажання поділитися з ними своїми переживаннями є потребою не тільки в дитинстві, а й у дорослому віці. Сферу розваг співвідносять з однолітками, зі сіблінговими братами й сестрами. Сфера представленості індивідуальних інтересів дитини в структурі інтересів сім'ї подекуди залишається досить проблемною [38].

Отже, технології роботи зі сім'ями можна сприймати залежно від соціальної роботи в широкому та вузькому розумінні, про створення таких умов, які допомагали б населенню вирішувати свої проблеми самостійно, а в результаті сприяли б зменшенню чисельності вразливих верств. Інакше кажучи, технології соціальної роботи в широкому розумінні, повинні носити випереджувальний характер [20].

2.2. Перспективи розвитку сімейних форм виховання в Україні

Розвиток форм сімейного виховання є невід'ємною частиною реформування соціальної сфери в Україні, метою якого є «реалізація права дитини на розвиток у сім'ї, в територіальній громаді, тобто виховання дітей, насамперед за місцем їх походження; створення умов для фізичного, розумового і духовного розвитку кожної дитини; утворення закладів нового типу із сімейними формами виховання; запобігання поширенню сирітства; посилення відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за забезпечення соціального захисту дітей; активізація територіальної громади у забезпеченні захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із числа таких дітей» [22].

Насамперед зазначимо, що у відповідності до Конституції України, утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Для здійснення цієї функції в Україні діє

ціла система форм утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залежно від їх віку і стану здоров'я, призначення яких – забезпечити оптимальні умови їх життєдіяльності. Складовими цієї системи є державні заклади та сімейні форми виховання. Державні форми утримання та виховання включають будинки дитини для немовлят, дитячі будинки, школи-інтернати різного типу, професійно-технічні училища, навчальні заклади I-IV рівнів акредитації. Під сімейними формами утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування слід розуміти законодавчо визначені форми організації життєзабезпечення зазначених категорій дітей, які передбачають їх утримання та виховання в сім'ї.

Реформування системи закладів повинне проводитися з дотриманням вимог щодо граничної чисельності дітей, що перебувають у них, з урахуванням місця походження з метою забезпечення їх прав на розвиток, спілкування з батьками та іншими родичами, а також захисту відповідно до статті 33 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», житлових і майнових прав після досягнення дітьми повноліття. Право на житло, згідно з чинним житловим законодавством, зберігається за кожною дитиною, яка влаштована до загальноосвітньої школи-інтернату.

Не можна не підтримати твердження, що сьогодні, в Україні науково доведено та вже на державному рівні визнано невідповідність інтернатної системи утримання дітей, оскільки вона хоч і забезпечує вирішення найважливішої проблеми фізичного виживання дітей в умовах відсутності турботи біологічних батьків, проте вона не сприяє ефективному здійсненню процесу їхньої соціалізації. Пошук оптимальних умов розвитку осиротілих дітей вимагає не соціальної ізоляції, а інтеграції їх до соціуму, що забезпечується пріоритетністю в державній політиці сімейних форм влаштування дітей даної категорії. За Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування (2005, за ред. від 20.01.18), в Україні діють такі юридично визнані сімейні форми виховання: усиновлення, установлення опіки (піклування), влаштування до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу тощо [2].

За ступенем пріоритетності, перше місце серед форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених, батьківського піклування, займає усиновлення (удочеріння). Усиновлення – акт великої соціальної ваги, прояв гуманізму та жертвовності, а також реалізація природної потреби материнства і батьківства та водночас захист від самотності. Головною і визначальною ідеєю інституту усиновлення є турбота про дітей, які втратили батьків або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них середовища, яке є характерним для сім'ї (турбота про розвиток дитини, виховання, спілкування з дорослими, матеріальне забезпечення). Надаючи великого значення, в першу чергу, сімейному вихованню дітей, держава повинна всіляко сприяти розвитку усиновлення, але увага політиків не завжди має системний характер [31].

У повідомленні від 11.03.2020 р. на своїй сторінці у мережі Фейсбук відома експертка в галузі прав дитини Людмила Волинець наводить наступні невтішні цифри щодо динаміки національного та міждержавного усиновлення та влаштування дітей у сім'ї протягом періоду 2005-2019 років. Якщо з 2005 р. по 2009 р. кількість дітей, усиновлених українцями показувала стабільне зростання (з 1419 до 2381 факти), то вже з 2010 року ця цифра почала повільно зменшуватись з 2247 усиновлень у 2010 р. до 1343 у 2018 р. І лише у 2019 році зафіксоване невеличке зростання до 1419 випадків усиновлення.

Міждержавне усиновлення впало з показника 2156 у 2005 році до 1426 у 2009 р. і також повільно зменшувалось до наступних цифр: 379 фактів (2015), 389 (2016), 322 (2017). У 2018 и 2019 роках зафіксоване невеличке зростання: 364 та 378 випадків усиновлення іноземцями [8].

Що ж стосується динаміки створення сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, то дані за останні п'ять років наступні: на кінець звітного року кількість прийомних сімей показувала повільне зменшення з 4123 у 2014 р., 3701 (2015), 3477 (2017), 3512 (2018) і 3377 (2019). А ось кількість дитячих будинків сімейного типу демонструвала повільне зростання і становила 918 (2014), 939 (2015), 1039 (2017) 1103 (2018) та 1153 (2019).

В умовах децентралізації управління державою Україна, які виникнуть внаслідок посилення статусу і функцій органів місцевого самоврядування, актуалізується збереження служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; підвищення статусу соціальних педагогів і соціальних робітників та розширення їх повноважень і функцій; формування мультидисциплінарних команд фахівців; активізація громади у розв'язанні її соціально-педагогічних проблем

У Херсонській області цифри влаштування дітей до патронатних сімей, наведені на сайті ОДА, наступні. З 2018 року (початок створення таких родин не на пілотному, а на державному рівні) по 18 лютого 2020 року послугу з патронату отримали 52 дитини, які перебували у складних життєвих обставинах. За зазначений період 10 дітей з вказаних родин повернуто до біологічних сімей, 9 дітей отримали статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та влаштовані до сімейних форм виховання, 4 дитини – до родин родичів/знайомих, 1 дитина – додержавного закладу.

Станом на 18 лютого 2020 року до 6 патронатних родин влаштовано 11 дітей (у м. Каховка до 2 родин влаштовано – 4 дитини, у Голопристанському районі до 1 родини – 3 дитини, у Бериславському районі до 1 родини – 1 дитина, у Чаплинському районі до 1 родини – 2 дитини, у Дніпровському районі міста Херсона до 1 родини - 1 дитина).

Інтерпретація вищенаведених даних з урахуванням процесів децентралізації влади дозволяє дійти висновку про необхідність посилення

державної підтримки та контролю створення органами місцевого самоврядування сімейних форм виховання, мотивування та стимулювання ресурсів громади щодо функціонування вже діючих ПС/ДБСТ та відкриття нових. Вже поточного року уряд має звітувати за результатами реалізації Національної стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, затвердженої Указом Президента України № 609/2012 від 22 жовтня 2012 року. Упродовж останніх років відбувається поступова оптимізація всієї системи соціально-правового захисту сімей та дітей, метою якої є підвищення рівня ефективності діяльності органів державної влади, підприємств, установ та організацій, що залучені до вирішення їх проблем, створення для дітей середовища, в якому гідний розвиток і захист прав забезпечується з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості з урахуванням моральних засад та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні [34].

Паралельно децентралізації відбувається і процес деінституціалізації, що розпочався із затвердженням 9 серпня 2017 року урядом Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки і Плану реалізації її першого етапу. Відповідно до Національної стратегії, вже у 2026 році дітей в інституціях має бути менше 0,5% від загальної кількості дитячого населення (зараз – 1,5%). Якщо ж дитину не вдасться за різних причин улаштувати в родину, вона житиме у невеликих установах в умовах, максимально наближених до сімейних (до 10 осіб в одному закладі). Тут вочевидь мова йде про малі групові будиночки (далі МГБ), де життя та побут організовані як у звичайній сім'ї, а діти спільно з вихователями чергують по кухні, прибирають, вчаться брати на себе зобов'язання та відповідальність, раціонально розподіляти гроші, святкують дні народження, запрошують гостей та друзів, організовують вечірні дозвілля, тобто готуються до самостійного життя після повноліття [1].

Важливо, що організація та ефективне супроводження МГБ забезпечує індивідуальний підхід, що відповідає її потребам та життєвій ситуації дитини. Крім чергового вихователя, з кожною з них працює фахівець із супроводу дитини, який безпосередньо взаємодіє з дитиною, знає її історію життя, потреби, коло соціальних контактів, регулярно спілкується з дитиною, допомагає розвивати її здібності, вирішувати негаразди. До такого фахівця дитина може звернутися зі своїми, тривогами, radoщами, думками. Разом з нею вихователь планує її майбутнє: повернення дитини в біологічну сім'ю у разі позитивних змін у батьків, підготовка до влаштування в сімейні форми виховання або до самостійного життя.

Суттєву частину роботи таких фахівців-вихователів складають заходи для відновлення стосунків дітей із біологічними батьками, родичами або налагодження контактів з дорослими, які зможуть підтримати дітей у самостійному житті. Як свідчить досвід МГБ в Україні, що були створені благодійною організацією «Надія і житло для дітей», діти відвідують гуртки, займаються спортом, у них з'являються нові захоплення та хобі. Вони починають усвідомлювати відповідальність, що чекає на них у майбутньому, у них виникає бажання до самореалізації, вони більш виважено ставляться до освіти як необхідної бази їхнього майбутнього, разом із вихователями обирають заклад для продовження навчання і здобуття професії.

План заходів з реалізації першого її етапу (2017-2018) передбачав переорієнтацію системи інституційного утримання та виховання на заходи по влаштуванню та догляду за дітьми в сімейному середовищі, що включає оцінку закладів і послуг в областях та написання регіональних планів. На другому етапі (2019-2024 рр.) заплановано розвиток соціальних, медичних та освітніх послуг в громадах з поступовою трансформацією закладів відповідно до регіонального плану. У кожній громаді мають з'явитися доступні й якісні послуги для сімей з дітьми.

Саме тому для розвитку сімейних форм виховання після етапу початку створення послуг, фахівцям ОТГ необхідно ретельно спланувати та поступово здійснювати підготовку і переведення дітей в інші форми виховання для максимального зниження травматичності процесу. Для кожної дитини повинен бути індивідуально складений план підготовки і переведення до сімейної форми, до розробки якого мають долучитися всі сторони процесу. Здійснюється це поетапно, з урахуванням особистих потреб кожної дитини, оскільки саме прийняття рішень щодо місць переведення і влаштування дітей повинно відбуватися відповідно до їх найкращих інтересів та планів реабілітації, індивідуальних потреб (з обов'язковим урахуванням думки дитини), зважаючи на пріоритетність реінтеграції до біологічної сім'ї та підтримку родинних стосунків.

Наразі хочемо звернути увагу на питання супроводження сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні, їх видах, особливостях та проблемах, які виникають при створенні та функціонуванні родинних форм. Оскільки процес виведення дітей з інтернатних закладів, повернення їх в сім'ї або влаштування в інші сімейні форми виховання є доволі складним, необхідно ретельно спланувати кожен етап, аби мінімізувати ризик травмування дітей. Тож, умовами якісної реалізації завдань функціонування сімейних форм виховання в ОТГ є наявність:

- детального плану для забезпечення переведення і влаштування кожної дитини та надання необхідних послуг з її підтримки в процесі переведення;
- відповідного механізму фінансування соціальної послуги;
- підготовленого персоналу та фахівців із соціальної роботи в громаді;
- доступу для сімейного консультування та програм підвищення виховного потенціалу батьків;
- інфраструктурної доступності та універсального дизайну громадських об'єктів, а також закладів, призначених для родин і дітей, у тому числі

соціального житла, освітніх і реабілітаційних закладів, послугами яких користуватимуться сімейні форми виховання дитини.

Щодо кваліфікації соціальних працівників громади для роботи з розвитку та підтримки сімейних форм виховання (зокрема, якщо сім'я з дітьми потребує підтримки), то слід виокремити компетенції, не обхідні для наступних операцій:

- уміння своєчасно виявити сім'ю, яка перебуває або може опинитись у складних життєвих обставинах, провести оцінку її потреб та організувати надання необхідної допомоги й послуг;

- координація співпраці фахівців, залучених до супроводу сімей\сімейних форм. Окремим питанням має бути створення та супроводження сімей патронатних вихователів, які необхідні в разі виникнення кризової ситуації, в якій дитина залишилась без батьківського піклування, їй загрожує небезпека, існує загроза вилучення з сім'ї, з причини чого дитину терміново ізолюють від рідних. У кожній громаді має бути створена щонайменше 1 сім'я патронатного вихователя. Порядок створення і діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 №148. Це тимчасова форма влаштування дитини, що триває зазвичай до 3-х місяців, але не більше, ніж півроку);

- сприяння в організації гарячих сніданків та обідів в дитсадках та школах як частина підтримки малозабезпечених сімей, адже часто дорослі віддають дитину до інтернатного закладу через те, що не спроможні забезпечити її регулярним якісним харчуванням;

- сприяння в організації роботи груп продовженого дня у школі. Це дає змогу відповідальним дорослим працювати повний робочий день і бути впевненими, що дитина доглянута, адже часто вона потрапляє до інтернату саме тому, що не вдається одночасно і заробляти кошти на життя, і дбати про дитину;

- сприяння в організації підвезення дітей до школи (наявність шкільного автобуса або послуги соціального таксі), що дає змогу дитині щоденно відвідувати школу та повертатися додому, а не проживати в закладі.

До речі, спортивні секції, творчі гуртки та об'єднання, організовані в громаді вирішують ряд вищевказаних завдань, забезпечуючи цікаве й корисне дозвілля.

Якщо сім'я виховує дитину з інвалідністю або порушеннями психофізичного розвитку, в громаді знадобляться фахівці, що мають досвід організації наступних видів соціальних послуг:

1) раннє втручання – міждисциплінарна сімейно центрована комплексна допомога для сім'ї з дитиною від народження до 4-х років, яка має інвалідність, порушення розвитку чи ризик їх виникнення. Така послуга передбачає підтримку сім'ї у формі надання батькам або особам, які їх замінюють, навичок, необхідних для забезпечення найкращих умов для збереження здоров'я дитини, її розвитку й освіти, ефективного інтегрування у громаду. Це допомагає запобігти прогресуванню розладів, інституціоналізації дітей;

2) денний догляд як соціальна послуга полягає в організації перебування дитини з інвалідністю або особливостями психофізичного розвитку під наглядом фахівців, які забезпечують її абілітацію та реабілітацію, формування і розвиток навичок, необхідних для соціалізації і самостійного життя, сприяють її повноцінній участі у повсякденних справах;

3) інклюзивне навчання – комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальних освітніх закладах. Упровадження такої форми навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання, в яких, у разі необхідності, їм будуть надаватися психолого-педагогічні та корекційно-розвивальні послуги, послуги з підвезення та супроводу дитини асистентом, а будівлі, класні кімнати та інші приміщення

відповідатимуть вимогам доступності, що дасть можливість усім без винятку учням навчатися й проводити час разом;

4) послуга тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють і здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю, полягає в тому, що вони можуть скористатися допомогою команди фахівців, які забезпечать тимчасовий догляд дитини, як правило, у приміщенні суб'єкта, що надає соціальну послугу, або вдома, на період їх відсутності щороку на строк до 30 календарних днів. Це дає можливість батькам поїхати на відпочинок або оздоровлення чи зайнятись вирішенням інших сімейних питань [15].

На ринку якісних послуг, що згідно плану другого етапу Стратегії має бути створений, не менше 50% з них будуть надавати професійні громадські організації. На сьогодні в Україні існують кілька громадських організацій, що сприяють розвитку сімейних форм виховання шляхом здійснення проектів, спрямованих на будівництво, облаштування приміщень для ДБСТ, знайомство з найкращим зарубіжним досвідом, навчання фахівців, впровадження інноваційних підходів, адаптацію та поширення ефективних методик, підготовку серії видань та публікацій, організацію конференцій, круглих столів, робочих груп. На конференціях, круглих столах та інших заходах, що присвячені сучасним тенденціям і перспективам розвитку сімейних форм виховання, увага акцентується на популяризації створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, перспектив їх розвитку, особливостях умов утримання та виховання в них дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Раз за разом надаються роз'яснення щодо переліку документів, які необхідно подати кандидатам у прийомні батьки, батьки-вихователі, фінансування, пільги та гарантії ПС\ДБСТ; питання, пов'язані з функціонуванням сімейних форм, пенсійним забезпеченням, забезпеченням ДБСТ житлом, компенсацією за оплату житлово-комунальних витрат, тощо. У ході проведення семінарів актуальними залишаються відомості про міжнародні підходи в сфері захисту прав дітей, напрацьований в Україні досвід розвитку

послуг для вразливих сімей з дітьми, з особливостями запровадження послуги патронату над дітьми, обсягом повноважень, прав та обов'язків патронатних вихователів, програмою їх підготовки [30].

Окремим напрямком соціальної роботи може стати консультування органів самоврядування з питань створення та реалізації програм захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання в об'єднаній територіальній громаді. Модель розвитку соціальних послуг у громаді, яку розробляють фахівці та експерти Міністерства соціальної політики, в умовах децентралізації буде потребувати як стандартів послуг та механізмів їх замовлення і надання, так залучення наявних і створення необхідних ресурсів громади.

Отже, основним напрямком сучасної політики соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є розвиток форм сімейного виховання: усиновлення, опіки (піклування), прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу. Вважаємо, що про ефективність виконання ними педагогічних та соціальних функцій у вихованні дітей свідчить, зокрема міжнародний досвід, результати проведених експериментів на території України по їх запровадженню та праці українських теоретиків і практиків у сфері дитинства. Уже здійснено ряд заходів щодо створення теоретичних основ державної політики для забезпечення права дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, права на виховання та розвиток у сімейному оточенні: створено нормативно-правову базу, яка забезпечує функціонування сімейних форм виховання; здійснено заходи щодо вдосконалення організаційного забезпечення функціонування системи опіки над дітьми та ін. [24]. Зважаючи на те, що цей процес знаходиться на початковій стадії, існує потреба в аналізі практичної його частини, для виявлення відповідності теоретичних аспектів реальному стану речей в системі влаштування дітей даної категорії.

ВИСНОВКИ

Детально вивчивши обрану проблему, ми зробили наступні висновки згідно поставлених завдань. Аналіз призначення та зміст сімейних форм виховання показав, що розвиток сімейних форм виховання є частиною соціальної політики України, яка має одночасно системний, але постійно змінювальний характер. Нормативні засади впливають і на процес створення та реалізації соціальних технологій роботи.

Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей. Будь-яка людина піддається процесу виховання з самого народження і до самої смерті. Спочатку, процес виховання, здійснюється батьками дитини, трохи пізніше і колективом, до якого потрапляє малюк. Дитина дорослішає, вона вчиться жити в суспільстві. Товариство зі свого боку здійснює досить суттєвий вплив на формування особистості дитини.

Основна цінність системи охорони дитинства сьогодні полягає у визнанні того, що всі діти мають право на виховання в постійній безпечній родині. Найпридатнішим навколишнім середовищем, що сприяє оптимальному розвитку дітей, є безумовно, родинний дім та батьківська турбота. Саме батьки й родина передусім відповідають за задоволення потреб дітей. Стиль життя сім'ї, взаємовідносини між батьками, емоційна атмосфера, ставлення до дітей, форми й засоби виховання, батьківські інтереси та способи їхнього задоволення, ступінь уваги, що приділяється дитині, ідеали, якими керуються батьки, середовище до якого вони належать, та ще багато чого іншого закладається в основу особистості дитини. Сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини: забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку.

Характеристика сучасних технологій соціальної роботи із сімейними формами виховання доводить, що технології можна сприймати залежно від соціальної роботи в широкому та вузькому розумінні, про створення таких умов, які допомагали б населенню вирішувати свої проблеми самостійно, а в результаті сприяли б зменшенню чисельності слабозахищених верств. Інакше кажучи, технології соціальної роботи в широкому розумінні, повинні носити випереджувальний характер.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду розвитку сімейних форм виховання дозволив нам визначити те, що серед тенденцій сучасного розвитку західних систем соціального захисту чітко простежується курс на залучення до вирішення проблем недержавних інститутів суспільства. Зокрема, в більшості розвинутих країн створюються податкові пільги для стимулювання недержавних фондів соціального забезпечення. Саме такий підхід, на нашу думку, є певним орієнтиром і для України. При цьому слід зважати на успішність державної моделі організації соціального захисту (т.зв. «соціальний добробут») у скандинавських країнах. Ця модель включає в себе соціальну політику, яка гарантується і регулюється державою, а також зрівнювальний, загальний характер соціальних пільг та різних видів допомоги.

Серед перспектив та завдань розвитку сімейних форм виховання в Україні виділено низку взаємопов'язаних дій, що впливають з одночасності процесів децентралізації та деінституціоналізації. Так, для фахівців соціальної роботи ОТГ є поточною необхідністю ретельне планування та поступова підготовка і переведення дітей до інших форми виховання для максимального зменшення травматичності процесу. Для кожної дитини повинен бути індивідуально складений план підготовки і переведення до сімейної форми, до розробки якого мають долучитися всі сторони процесу

Окремим напрямком соціальної роботи може стати консультування органів самоврядування з питань створення та реалізації програм захисту прав дітей та розвитку сімейних форм виховання в об'єднаній територіальній

громаді. Модель розвитку соціальних послуг у громаді, яку розробляють фахівці та експерти Міністерства соціальної політики, в умовах децентралізації потребує як стандартів послуг та механізмів їх замовлення і надання, так залучення наявних і створення необхідних ресурсів громади. Таким чином, актуальність розвитку сімейних форм виховання є доведеним фактом і може служити маркером гуманізації та соціальної спрямованості політики уряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : дис. – Інститут проблем виховання, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/708598/1/Aleksieienko_dis.pdf
2. Аспекти трансформації державного управління у сфері соціально-правового захисту дітей без батьків в Україні право / Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?21COM=2I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pandr_2016_2_10.pdf.
3. Бевз Г. М. Прийомна сім'я як одна з можливостей забезпечення прав дітей-сиріт на виховання в родині / Г. М. Бевз // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/15/visnuk_15.pdf
4. Беспалько О. Соціальна педагогіка в схемах та таблицях : навч. посіб. / О. Беспалько. – К.: Центр навч. літ., 2003. – 134 с.
5. Бережна Л. До проблеми соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у закладах інтернатного типу/ Л. Бережна// Гуманітарний вісник. – 2012. - № 28. – С. 15.
6. Бордіян Я. Прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу як альтернативна форма влаштування дітей: державно-управлінський аспект / Я. Бордіян // Ефективність державного управління: збірн. наук. праць. – 2012. – Вип. 30. – С. 255–261. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv
7. Бутрин-Бока Н. Щодо питання про прийомну сім'ю: деякі правові аспекти / Н. Бутрин-Бока // Актуальні проблеми правознавства [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/177/176>.

8. В Україні продовжується розвиток сімейних форм виховання. Міністерство соціальної політики України, опубл. 22 січня 2018 року о 16:45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-prodovzhuyetsya-rozvitok-simejnih-form-vihovannya>

9. Головка М. Б. Педагогічна думка початку ХХ століття про теоретичні засади родинного виховання/ М. Б. Головка, Е. А. Нікіщенко // Young. – 2017. – Т. 50. – № 10.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10.1/6.pdf>

10. Грищенко С. Міжнародний досвід у розвитку інституту прийомної сім'ї (фостерінгу) / С. Грищенко // Вісник представництва EveryChild в Україні. – 2003. – № 1. – С. 9–12.

11. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей. Посібник з найкращих практик. – Київ, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Deinstytutsializatsiia-ta-transformatsiia-posluh-dlia-ditei-stysnuto.pdf>

12. Дорожня карта реформи: міцні сім'ї, захищені діти. методичні рекомендації щодо реформування системи захисту дітей на рівні району/ОТГ. Методичний посібник / Автори-упорядники: Галина Постолюк, к. пед. наук, Надія Татарчук, Ольга Мороз, Дар'я Дощук, Федір Герасимчук. – Київ, 2018. – 63 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/Road-map-of-the-reform.pdf>

13. Доуель М. Практика соціальної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=uy_2012_4_8

14. Євко В. Ю. Патронат як вид влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 817. – С. 50–56. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural
15. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей, підтримки сімей з дітьми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/936-19>
16. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
17. Закриницька В. О. Зарубіжний досвід соціального захисту сім'ї, дітей та молоді: особливості організації та правового забезпечення / В. О. Закриницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/9739/%C2>
18. Ілляшенко Ю. Ю. Становлення та функціонування інституту прийомної сім'ї в Україні наприкінці 90-х років ХХ ст. / Ю. Ю. Ілляшенко // Черкаський державний технологічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2006/48-35-8.pdf>.
19. Ілюзія захисту: аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження системи захисту дітей в Україні. – Київ, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/ILluZIIa-ZAKhYSTU.pdf>
20. Кривачук Л. Ф. Сімейні форми влаштування дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування / Л. Ф. Кривачук // Теорія та практика державного управління. – Вип. 3 (34). Національна академія Державного управління при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/2/10.pdf>.
21. Кубицький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. – 3-тє вид. доп. і перероб. – К.: Міленіум, 2015. – 300 с.

22. Лешанич Л. В. Історія розвитку патронату над дітьми в Україні / Л. В. Лешанич // Науковий вісник Ужгородського університету, 2011. Серія Право. Випуск 15. – С. 177-179.

23. Малишко І. В. Передумови виникнення та становлення форм влаштування безпритульних та бездоглядних дітей / Малишко І. В. // Право і суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2015_5_15.pdf.

24. Постанова КМУ від 16.03.2017 № 148 «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0>

25. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу : наук. метод. посіб. / під ред. Г. Бевз, В. Кузмінський, О. Нескучаєва та ін. - К. : Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92с.

26. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/9113/1/spttp_2014

27. Падун Є. В. Патронатне виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: історія та сучасність / Є. В. Падун, І. С. Тімуш // Цивільно-правове законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку. – КНУТД, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5609/1/CPZakonUA2016_P046-050.pdf

28. Реформа деінституціалізації: засади та ключові кроки. Буклет. Сайт Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.msp.gov.ua/files/deinst/buklet_di.pdf

29. Римаренко І. Сімейний патронат як інновація у новому праві України/ І. Римаренко // Вісник. – 2017. – С. 39-46 [Електронний ресурс]. –

Режимдоступу:https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017.pdf
#page=39

30. Свіжий О. В. Становлення поняття «дитячий будинок сімейного типу» у законодавстві України/ О. В. Свіжий, О. О. Свіжа // Форум права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2016_2_30.pdf.

31. Слозанська Г. І. Послуга патронату в системі захисту та підтримки сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді / Г. І. Слозанська // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – Вип. 24 (I том). – С. 214-222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19840>

32. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. – К.: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 256 с.

33. Статистика влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ї в 2016 році / Всеукраїнський портал національного усиновлення «Сирітству – Ні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sirotstvy.net/ua/news/statistika-vlashtuvannya-ditey-sirit-ta-ditey-rozbavleni-kh-batkivskogo-pikluvannya-u-sim-i-v-2016-ro/>

34. Створення та організація роботи груп взаємопідтримки для батьків-вихователів і прийомних батьків. Інформаційно-методичні матеріали. – Київ, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Hrupy-vzaiemopidtrymky_cory-stysnuto.pdf

35. Султанова Н. С. Соціальні інститути державного утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні

як засіб соціального виховання дітей (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Султанова Н. С. // Сумський державний університет імені А. С. Макаренка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/4359/1/Sultanova.pdf>.

36. Суміш В. С. Інноваційні форми допомоги дітям-сиротам та обездоленим сім'ям в Україні / В. С. Суміш // Актуальні проблеми соціальної сфери: [зб. наук. робіт викладачів і студентів / за заг. ред. Н.П. Павлик]. – Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2015. – Вип. 4. – С 40-43.

37. Сімейний патронат в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patronat.in.ua/about/shcho-take-simeyniy-patronat>

38. Суходольська А. С. Розвиток сімейних форм виховання соціальних сиріт/ А. С. Суходольська // Причорноморські економічні студії, 2018. – 35 (2). – С. 112-116

39. Товстуха О. М. Розвиток системи превенції соціального сирітства в Україні (з 1917 р.). – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3501/1/Tovstookha13.pdf>

40. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навчальний посібник. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.

41. Українське сімейне право / Підручник онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1310060844505/pravo/ukrayinske_simeyne_pravo.

42. Федорова Л. М. Теоретичний аналіз понятійно-категорійного апарату соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю/ Л. М. Федорова// Cherkasy University Bulletin: Pedagogical Sciences. – 2017. – №. 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1669>

43. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина ХІХ – ХХ століття) : монографія / В. Л. Федяєва. – Херсон : РІПО,

2010. – 348 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/4868>

44. Харченко Ю. П. Особливості функціонування сімейних форм виховання в Україні / Ю. П. Харченко// Державне управління, удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=81>.

45. Черновалюк Ю.Ю. Патронат як форма сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України // Університетські наукові записки, 2009. – № 1 (29). – С. 134-138. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin>

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____ (дата)

_____ (підпис)

_____ (ім'я, прізвище)